

Rónaki László

PINCEBARLANG A PÉCSI TETTYE-KARSTFORRÁS MÉSZTUFÁJÁBAN

ÖSSZEFOGLALÁS

A Tettye-forrás mésztufájában kisebb-nagyobb üregek találhatók, amelyeket az elmúlt századokban mesterséges tárókkal kötöttek össze. A szerző munkatársaival feltérképezte ezt a pincebarlangot és cikkében részletes leírást ad róla. A részben természetes, részben mesterséges üregrendszer teljes hossza 218 m, ezen belül egy 17 m hosszú természetes folyosórész 153 m³ térfogatú. Feltételezhető, hogy a mésztufát lerakó Tettye-forrás mögött ma még ismeretlen nagyobb patakos barlang húzódik meg.

A helyi napilap közölte, hogy a tettyei játszótéren beszakadt a barlang — mint az utóbbi időben a város számos pontján egy-egy pince. A helyreállítási munkák alatt a Mecseki Karsztkutató Csoport felmérte a régtől ismert, de térképen még nem ábrázolt „barlang”-ot, mely egyébként lefalazottan rejtve van a kíváncsiskodók előtt.

Irodalmi áttekintés

A barlangról az első írásos emlék Miskowszky Emilől (a Mecsek Egyesület 1904-ben alapított barlangkutató osztály [bizottság] vezetőjétől) származik a Pécsi Napló 1906. május 31-i számában; Érdekes, hogy nem találunk említést az Egyesület Évkönyvében a barlangról, jöllehet a „Barlangkutató Osztály” 1906, 1913, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1943 évekről külön jelentést adott ki.

Miskowszky „A Tettye barlangja” cím alatt terjedelmes beszámolót adott az akkoriban bérleményként használt pincéből tovább vezető „feltárás alatt” levő üregekről. Mint írja „a pincén túl, körülbelül háromszáz méter összhosszban kiterjedt, természetes úton létrejött olyan üregek lettek felfedezve, melyeknek bejárása a némely helyen három méter magasra, sőt egészen betöltött hordalék iszap felhalmozódása miatt csak nagy fáradsággal volt eszközölhető”... „Maga a kőzet aeonok alatt leülepedett mésztufa, vagy ún. travertino, lokális elnevezéssel: szederkő, mészcarbonát...” Megállapítja, hogy a Tettye-forrás vize ugyanazon barlangból ered, ami az „Ökörkúti” és „Püspökmalmi” forrásokat táplálja, de „a triász mészkő barlangja” nem áll összefüggésben a „most felfedezett” barlanggal. „Utóbbi a plateau keresztiszelvényében emeletesen elhelyezkedő üregek közül a legfelső szinttájón van”. „A Gyuri út elején annak jobb oldalán” nyíló pince bejáratától „folytatásában majdnem egészen a romok alá nyúlik”. „Teljes hosszában csaknem felemelt fővel járható, de 6—7 méteres magasságával és 7—8 méter szélességű üregeivel valóban impozáns látványt tár a belépő elé”.

Még ugyan ez év (1906) július 6-án a Pécsi Naplóban „Duhaj” aláírással „Romantika a föld alatt (a tettyei barlang)” címmel igen lírai hangvételű terjedelmes írásból megtudhatjuk, hogy a látogató közönség számára berendezték a barlangot. Felkes szavakkal írja le a látványosságokat: a bejárat mesterséges vízesés alatt nyílik. A boltív alatt villany világítja meg a művészi alkotásnak nevezett 14 m hosszú „sárkány alakot és a barlang többi lakóját”.

A feltehetően papírmásészerű alkotások készítőit is megnevezi. Leírása szerint a barlangban mindenütt vízesés és csörgedező patak. „A második fordulónál... hatalmas ichtiosaurus függ a levegőben”. Azután óriáskígyó, boszorkány, kék tó békákkal és a Zsolnay gyár gombái.

Említést tesz a felső barlangról „mely az alsóval, melyben jártunk párhuzamos, de ennél szűkebb és itt ömlik be a víz az alsó, ebből pedig a legelső sikátorba”. „Mellette az egyenlőre vak barlangág, mely kiképzést fog nyerni a Tettyén nyitandó felső kijáróig”.

Ezen írások után 55 évig nem találunk említést a tettyei pincebarlangról. A Karszt- és Barlangkutató 1961. I. félévi számában dr. Szabó Pál Zoltán tollából az alábbiakat olvashatjuk (lásd p. 15.) „...öholocén mésztufában 133 m hosszú, többször megtört irányú, tágas folyosó halad. Eredete szerint természetesnek mondhatjuk, azonban az előző századok folyamán ezt a természetes üreget a lágy mésztufában nagyobb méretű pincévé szélesítették. Jelenleg a bejárat be van falazva, kissé távolabb az üreg beomlott. Hasonló üregek ebben a tettyei karsztforrás vizéből kicsapódott mésztufában, többfelé ismeretesek”.

A leírás Kevi László „Déldunántúli barlangok” c. 1956-ban készült kiadatlan kéziratra támaszkodik. Ebben Kevi a genetikára vonatkozóan, még az alábbi megállapítást teszi: „Véleményünk szerint mai formájában feltétlenül mesterséges. Nyomai vannak, hogy a mésztufában voltak természetes

üreg, de kétségtelen, hogy ezeknek lényeges kibővítése után jött létre a mai szabályos keresztmetszetű folyosó”.

A pincebarlang és környéke

Pécs város főterétől mindössze 1 km távolságban levő Tettye-forrás a Mecsek-hegység második nagy karsztforrása. A D-i irányú völgyben lerohanó patak vastag mésztufa-üledékében kialakult zárványüreg összekötésével és bővítésével hozták létre — nem tudni mikor — a pincebarlangot, mint ahogy ez az irodalmi áttekintésből kiderült.

Az elfalazott bejáratot a Tettye-forrástól D-re 330 m-re találjuk, a Tettye utcából nyíló Böckh János utca közelében. Ugyanitt kezdődik a sétátnak kialakított ún. Gyuri út is. A Gyuri út mellett mély vízmosás szakadéka és egy csatorna nyílása látható, melyen a Tettye-forrás árvizi túlfolyó vize rövid szakaszon a felszínre lép.

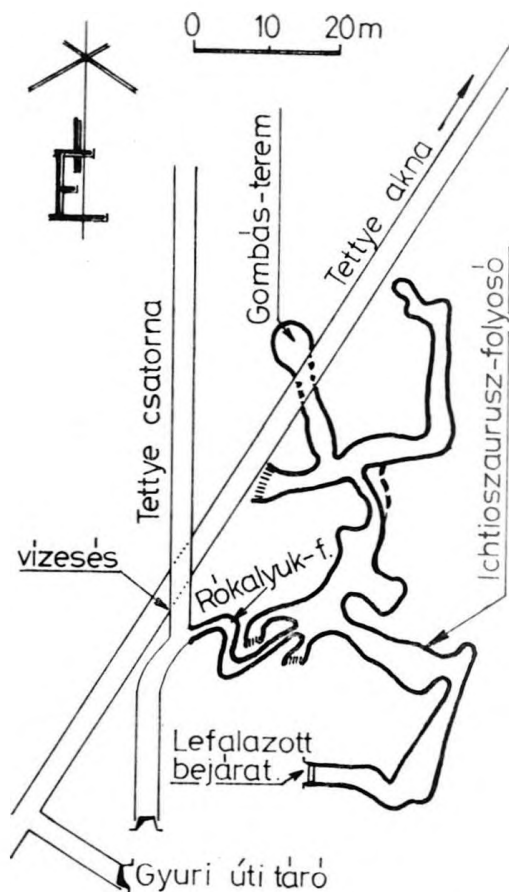
Ez a csatorna a hajdani Tettye árok nyomvonalát követi. A támfalon tátongó nyílásból vízesésként a mélyebb szinten továbbvezető csatornába ömlik a víz. Ezt sokan barlangnak nézik. A csatornába behatolva ez még inkább természetes barlangnak tűnik, mert a karsztforrástól árvízkor nem használhatóan évenként 5–6 millió m³ túlfolyó víz már a burkolt felületeken is vastag kalcitos kérget alkotott. Csak itt-ott árulkodik a boltozattól kilátszó téglá. A csatornában meghajolva, majd rövid szakaszon négykézlábra ereszkedve eljutunk a 25. méterhez, ahol a K-i oldalon rókalyuk méretű oldaljárát látszik. Ez a szűk csőszzerű folyosó „Z” alakú nyomvonalon 24 m után a pincebarlangba lyukad.

A csatornában a „rókalyuk folyosó” torkolatánál kimélyülő mederben víz áll. Itt a mennyezet magasan van, és a csatorna vízesésszerű lépcsővel folytatódik. A vízből kicsapódott kalciumkarbonáttól csillogó aprókristályos kéreg borít mindent. A csatorna vízesése alatt az 1939-ben létesített ún. Gyuri úti tário boltozott vágata húzódik a tettyei karsztakna felé. A tário bejárata is a csatorna torkolat szurdokából nyílik. Ez a karsztakna a túlfolyó vizét hivatott levezetni.

De térjünk vissza a pincebarlanghoz és lépünk be a terméskővel és mésztufatömbökkel falazott, 3 m széles, boltíves folyosóba. A bejárat — melyet egyébként téglával befalaztak — a csatornanyílástól K-re (77°) 23 m-re a mésztufaterasz meredek részijében van. A bejáratú üreg lejtős folyosója 15 m után derékszögben É–Ny-i irányba fordul. (25°)

Itt volt régen a „sárkány”. A természetes tufában haladó folyosó az agyagos rétegzettséget követve enyhe lejtéssel 22,3 m-ig pincészerű kialakítású. A mesterséges beavatkozások nyomai láthatók, de ezen túl a természetes üregekben cseppkőképződés nyomai is megfigyelhetők.

Ny-i irányban egy alacsony átbújón lejutunk egy hirtelen 5,8 m-ig kiszélesedő, 3,5 magas, teremszerű üregbe. A mennyezetten látszik egy gerenda hajdani helyének ürege, melyen az Ichtyosaurusz függött,

Térkép vázlat a tettyei „Pincebarlangról”

valamint a régi világítás egy-két megmaradt kis porcelán szigetelője. A D-i falon a tufa rétegben vörös vasoxid színeződés is megfigyelhető. Tovább haladunk az emelkedőn 20 m-t, ahol több ág keresztesződéséhez jutunk. Ide csatlakozik a márgás padló szintben a „rókalyuk folyosó”, melynek nedves lejárata pincészerű lehetet hoz a Tettye árvizi csatornája felől. Két másik folyosórész omlóással zárt részijében a felszínről bedobott betonpadláb maradványai látszanak.

Az ÉK-i irányba tovább vezető folyosó két oldalán egy kamra és egy fülke nyílik. A K-i oldalon levő kamra nagy méretével teremnek is beillő (8×3 m). A folyosó 20 m után összeszűkül és úgy tűnik, természetes üregekben folytatódik két szinten. A felső járat 1,5 m-el magasabban 6 m után egy szakadás szűk üregén át tart összeköttetést azzal a K–Ny-i irányú boltozatos folyosóval, melybe az alsó járat torkollt. A tufában mesterségesen kivájt 24 m-es folyosó a K-i végén derékszögű iránytöréssel É felé fordul, melynek végéhez közel

(kb. 18 m-re) 2 × 3 m-es ovális nyíláson Ny-i irányban két kis egymásba nyíló természetes üregbe juthatunk.

De menjünk vissza a folyosók találkozásához. A folyosó Ny-i vége egy igen régi omlással betömedékelődött terem kezdetéig járható. Az É-i irányba haladó mellékfolyosó kezdeti szakasza 1 m hosszan régi téglafal boltozatú. Tovább 2,5 m átmérőjűre bővülő boltozat 22 m távolságban a természetes tufafalnál végződik egy 5,7 × 5,2 m-es méretű, elliptikus alaprajzú, 4 m magasságig természetes felszakadású teremben. Körben az agyagos tufafalon csákkánnyomok és koromlerakódás. A terem végénél 2 m átmérőjű, 0,5 m mélyre ásott üreg. Ez lehetett a „kék tó” és itt voltak a Zsolnay gyár gombái.

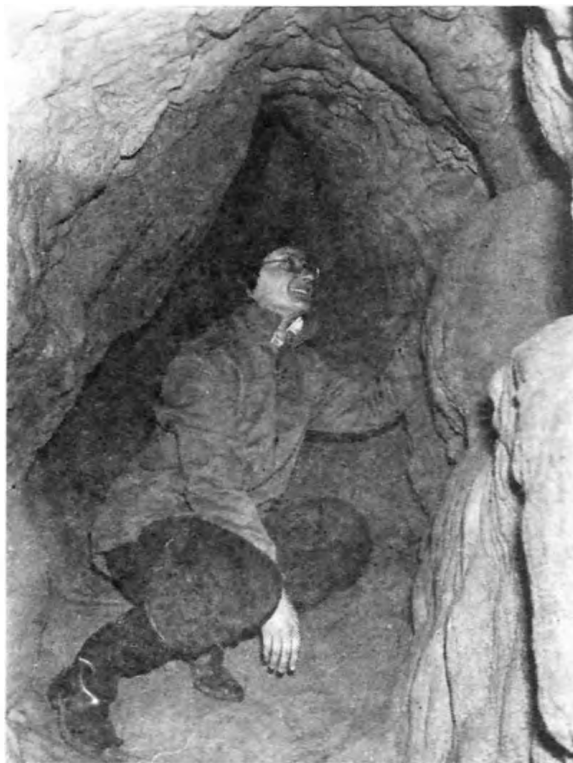
A folyosók mennyezetén még négy helyen figyelhetünk meg hajdani szellőző kúrtók betömedékelt maradványait. Omlással három folyosó végződést találunk. A bejárati folyosó iránytörésénél a D-i sarokban új falazattal biztosították a fölszakadt omlásos üreget, melyet így a fal mögött tömedékelhettek.

A pincebarlang klímája kellemesen száraz. A poligonon fölmért összhosszúság 218 m. A legnagyobb méretű (Ichthiosaurusz) folyosószakasz 17 m-es hosszan a bejáratától 30 m-re kb. 153 m³, míg a 93. m-nél levő Gombás-terem kb. 70 m³ térfogatú.

Az „Ichthiosaurusz” folyosó utáni kereszteződésnél egy denevért találtunk. Ugyanitt a Ny-i omlásban néhány szál növényt és fehér penészgombát láttunk. Az irodalmi adatokból következően itt az omlással elzárt felső szinti szűk járatból volt vízbefolyás a Tettye-patakából, ami tovább folyhatott az általunk Rókalyuk-folyosónak nevezett ágon a jelenlegi csatorna — akkoriban nem tudni, hogy nyitott vagy fedett — medre felé.

A barlang kiterjedéséről készült — itt közreadott — térkép alapján Miskowszky megállapítása a kb. 300 m összhosszúságra megalapozott, de ettől eltérően megállapítható, hogy a tettyei romokat a legészakibb üreg is legfeljebb 120 m távolságig közelíti meg.

A tettyei völgyben képződött tufateraszról egy geológiai szelvényvázlatot is készítettünk. Szerkesztésénél figyelembe vettük az 1932–33-ban mélyített 8 db sekélyfúrást. A karsztos mészkő fekélyt képező alsó triász lemezes mészkő és a tektonikusan érintkező jura palás-márgás képződmények vízzáró gátja a mecseki karszt peremén a Tettye-forrásnál a legalacsonyabb. Így itt a hegység kiemelkedése során a karsztos háttérhez viszonyítva változatlan magasságú volt az erózióbázis, ami a Tettye jelenlegi +233,32 m-es Af.-i abszolút magasságú kilépési szintjének felel meg. Ez minden ellenkező vélemény ellenére nyilvánvaló következtetésre ad módot, mégpedig: a Tettye-forrás mögött kiterjedt barlangrendszer képződéséhez olyan feltétel létezése bizonyított, mely az egyéb kedvező feltételek hiánya, mint a nem karsztos vízgyűjtő terület és arról beszállított kopotató anyag hiánya mellett is biztosíthatta az intenzív — feltehetően járható méretekkel bíró — üregesedést. (R. L. 1967. évi Bogdánffy Ödön pályázati anyag).

A tettyei csatorna barlangszerű folyosója a „Víz-esésnél” (Rónaki L. felv)

Ennek bizonyítékát szolgáltatta az 1965. évben általunk végzett víznyomjelzési kísérlet eredménye is (lásd „Baradla 150” Nemzetközi Konferencia Bp. 1975. p. 97–106), valamint a VIZITERV által 1967-ben végrehajtott forrás-duzzasztási kísérlet adatai, melyeket a BKI tanulmánytervében 1972-ben is ilyen konklúzióval értékel.

Ez a még felfedezésre váró Tettye-forrásbarlang — a már Miskowszky által is helyesen feltételezett — un. „triász mészkő barlangja” — valóban nem függ össze a pincebarlanggal. A forrás által a triász mészkőből kiszállított mészsanyag tufa formában lerakódott. A vastag közettömegben képződött levegős zárványok alkotta barlangüregek mesterséges összekötésével jött létre később a tettyei pincebarlang. A holocén völgykitöltés nagy részét a mésztufa alkotja. A tufa csak az ÉK-i sávban hiányzik. Helyette a lejtőtörmelék agyaggal, homokkal rétegzett keverékét találjuk. Ez alatt és között D felé haladva megjelenik a tufaréteg, mely egyre inkább kivastagodik. Az utolsó nagy tufaterasz alatt képződött üregek egy részét ismerhettük meg a pincebarlangban.

Rónaki László
Mecseki Érbánya Vállalat
Levelezési cím:
H-7633 Pécs, Hajnóci u. 5/A

I R O D A L O M

- „*CSEKUTI*” (1913): Tettyei tó. = Pécsi Napló XXII. évf. 1913. június 15. (tévesen a címlapon 14-e) p. 6.
- „*DUHAJ*” (1906): Romantika a föld alatt (A tettyei barlang), = Pécsi Napló XV. évf. 1906. július 6. p. 1–2.
- KEVI LÁSZLÓ* (1955): Déldunántúli barlangok. — Kézirat. Pécs, 1955. p. 20.
- MYKOWSZKY EMIL* (1906): A Tettye barlangja. = Pécsi Napló XV. évf. 1906. május 31. p. 1–2.
- NÉMETH BÉLA* (1903): A Tettye múltjáról. — Az 1903. június 7-i népnépegy alkalmi lapja. p. 6.
- Név nélkül (1975): A tettyei barlangnál... (betörték a beszakadt üreget) = Dunántúli Napló 1975. márc. 26. p. 4.
- PUCHER JÁNOS* (1968): Tettye-forrás és karsztakna továbbfejlesztésének feltárási terve. (Feltárási tanulmányterv). — *VIZITERV*, Budapest, 1968. XI. 28. (munka szám 14674) p. 20 + vízföldt. szakvél. p. 5. + 5 rajz.
- PUCHER JÁNOS* — *Dr. SCHMIEDERANTAL* (1972): A Tettye forrás rekonstrukcióját előkészítő tanulmány. Kutatási jelentés. BKI. 13–5/72. sz. Budapest, 1972. szept. 30. p. 9, + 40 + 9 ábra.
- RÉCH GYÖRGY* (1911): Részletek a Tettye monográfiájából. = Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője 1911. december, IV. kötet. 4. füzet p. 127–136, 7 ábrával.
- RÓNAKI LÁSZLÓ* (1966): A Tettye-forrás vízgyűjtő területe. (A vízföldtani viszonyok és a fokozottabb hasznosítás lehetőségei). Kézirat (KIM-KIT dolg.) Kővágószőlős, 1966. dec. p. 33+5 ábra +4 kép +12 oldal irodalomjegyzék.
- RÓNAKI LÁSZLÓ* (1967): A Tettye-forrás vízgyűjtő területének vízföldtani viszonyai. (A Bogdánffy Ödön pályázatra készült és elfogadott, díjazott munka). Pécs, 1967. febr. 36 oldal +12 oldal irodalom +7 ábra és 14 kép. Ebből előadva Pécsen MTF szakülésén 1967. IV. 13.
- RÓNAKI LÁSZLÓ* (1957): A pécsi Mecsek karsztjának és karsztvizének védelme a víznyomjelzési vizsgálatok ismeretében. — (Baradla 150 Nemzetközi Konferencia, Budapest—Aggtelek, 1975. VIII. 26–29. Budapest, 1975. p. 97–109 + 237–238.
- SZABÓ PÁL ZOLTÁN* (1938): A Tettye. = A Mecsek Egyesület Évkönyve a XLVII. egyesületi évről 1937. Pécs, (1938) p. 7–14.
- SZABÓ PÁL ZOLTÁN* (1951): A Mecsek hegység vízrajzi kutatása. A pécsi Tettye karsztforrása. = Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője. II. évf. 1–3. sz. Budapest, jan.–márc. p. 102–138.
- SZABÓ PÁL ZOLTÁN* (1961): A Mecsek és a Villányi hegység barlangjai. = Karszt és Barlangkutató, I. p. 3–20.
- SZABÓ PÁL ZOLTÁN* (1962): A Mecsek és a Villányi-hegység barlangjai c. fejezet. — In: Jakucs-Kessler: A barlangok világa. Sport Kiadó, Budapest. p. 252–262, térképekkel — fényképekkel.

CELLAR-CAVE IN THE TRAVERTINE
OF THE TETTYE SPRING AT PÉCS,
SOUTH HUNGARY

The Tettye, a karst spring of high yield, emerges to the surface in the municipal area of the city of Pécs, at the foot of the Mecsek Mountains. In the Holocene a large amount of travertine precipitated from the springwater and settled on the valley floor. While being deposited the travertine enclosed, within its mass, some natural cavities which, after being discovered, would in the past centuries be interconnected by man-made drifts. The author and his companions surveyed the cavern system of 218 m length, of which he gives a precise description. On the basis of his geological study of the travertine terrace he supposes the existence of a larger cave system yet unknown in the Triassic mother rock from which the Tettye spring emerges.

ПЕЩЕРЫ-ПОДВАЛЫ В ТРАВЕРТИНАХ
КАРСТОВОГО ИСТОЧНИКА
ТЕТТЬЕ Г. ПЕЧ

На территории города Печ у подножья гор Мечек расположен водообильный карстовый источник Теттье. Из вод источника в голоцене выделились в большом количестве травертины и отложились на дне долины. Травертины во время процесса отложения заключили в себя естественные полости, которые после их открытия в прошлые столетия были связаны искусственными штольнями. Автор со своими сотрудниками провел картирование системы полостей длиной 218 м, о котором свидетельствует точное описание, представленное в рамках статьи. На основании геологического исследования террасы травертин он предполагает, что в материнской породе триасового возраста источника Теттье должна существовать до сих пор не известная, большая по размерам система пещер.